

УДК 347.27:347.721

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного Університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИ ЗВЕРНЕННІ СТЯГНЕННЯ ЗА ДОГОВОРОМ ЗАСТАВИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

Постановка проблеми. В Україні на сьогоднішній день застава є одним із найпоширеніших засобів забезпечення виконання зобов'язань, яка ефективно стимулює боржника до належного виконання своїх зобов'язань (можливістю втрати майна), а в разі їх невиконання є дієвим способом задоволення інтересів кредитора. Тому суб'єкти цивільних правовідносин сьогодні проявляють все більшу заінтересованість у застосуванні різного роду гарантій виконання зобов'язань, значення яких незмінно зростає, саме такою гарантією може виступати застава.

Стан дослідження теми. Слід зазначити, що вітчизняні правознавці зверталися до розгляду окремих проблем, пов'язаних із заставою майна (І.М. Кучеренко, О.С. Кізлова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, Д. О. Мальцев, С. В. Нижний, Є.О. Харитонов, Р. Б. Шишка) [1, с. 105], однак практично всі спеціальні публікації з цього питання були результатом аналізу лише загальних питань застави як способу забезпечення виконання зобов'язань, а їх автори не мали метою дослідження саме заставу корпоративних прав за цивільним законодавством України. Відносно досліджень у цій галузі зарубіжних авторів, зокрема, з країн СНД, де виникають аналогічні проблеми, то вони можуть бути використані лише для порівняння, оскільки проводилися на іншому законодавчому матеріалі.

Метою цієї статті є дослідження проблемних питань, які виникають при зверненні стягнення за договором застави корпоративних прав за законодавством України.

Із врахуванням викладених обставин здається доцільним і актуальним розгляд положень щодо особливостей застави корпоративних прав за законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Почати, очевидно, варто з визначення поняття застави. Згідно статті 1 Закону України «Про заставу» застава – це

спосіб забезпечення зобов'язань, якщо інше не встановлено законом. В силу застави кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставадавцем) забезпеченого заставою зобов'язання одержати задоволення з вартості заставленого майна переважно перед іншими кредиторами [2]. Але для деяких об'єктів застави досить нечітко прописані деталі процесу заставлення та механізму реалізації, саме така ситуація виникає при заставі корпоративних прав.

Порівняно з діючим законодавством попереднє податкове законодавство України містило у Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» таку конструкцію корпоративних прав, згідно якої до них належало право власності на частку чи акцію, а також інші майнові та немайнові права власника. Тобто, відносно одного об'єкта права існував цілий комплекс різних за змістом прав. Це питання було достатньо дискусійним з точки зору теорії права і важко вкладалось у вітчизняну концепцію права власності.

Аналізуючи положення чинного законодавства, на сьогоднішній день ми бачимо, що визначення поняття «корпоративних прав» міститься в декількох джерелах: в Законі України «Про акціонерні товариства» [3], Податковому кодексі України [4] та в Господарському кодексі України [5]. Відповідно до ч. 1 ст. 167 ЦК України корпоративні права – це права, що випливають із права власності на частку у статутному капіталі господарської організації та включають в себе як майнові права, так і особисті немайнові права. Подібне визначення міститься у ст. 14 п. 14.1. пп.14.1.90, а саме корпоративні права – права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої від-

повідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. По суті, ці всі законодавчі визначення корпоративних прав у системі права України є тотожними.

При визначенні поняття частки, по-перше, необхідно звернутись до положень Закону України «Про господарські товариства», за яким, частка – це певна частина статутного капіталу товариства, що посвідчує права її власника у цьому товаристві.

Необхідно відмітити, що частка у статутному капіталі та корпоративні права не є тотожними поняттями. Підставою виникнення корпоративних прав є набуття частки у статутному капіталі. Саме тому, при укладанні договору застави є дуже важливим, що передається в заставу – частка у статутному капіталі чи корпоративні права. Передання кожного з цих об'єктів у заставу матиме свої юридичні наслідки та різні ризики.

Щодо предмету застави, зокрема, згідно до статті 4 Закону України «Про заставу» та ст. 576 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) може бути будь-яке майно (майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернено стягнення [6, с. 231, 7].

Таким чином, виходячи з такого розуміння, можна зробити висновок, що корпоративні права як комплекс майнових і немайнових прав, що впливають з права власності на частку (акцію), не відповідають вимогам до предмета застави у повній мірі, по – перше, у тому що, у складі корпоративних прав є особисті немайнові права, які є невідчужуваними та на них не може бути звернено стягнення; [8, с. 30] по – друге, майнові права у складі корпоративних прав не є відособленими чи індивідуалізованими одне від одного та від немайнових прав у складі корпоративних прав, а саме тому не можуть перебувати в обороті окремо один від одного та окремо від права власності на частку/акцію, в тому числі не можуть бути передані в заставу без немайнових прав; в третіх, на корпоративні права неможливо звернути стягнення окремо від звернення стягнення на частку чи акцію, з яких такі корпоративні права впливають [9, с. 643].

Підводячи підсумки, необхідно підкреслити, що договір застави корпоративних прав є достатньо ризиковим договором, у зв'язку з тим, що заставодержатель ризикує, що такий договір може бути визнаний судом недійсним та на такі права неможливо буде звернути стягнення у майбутньому.

Інші особливості виникають, коли в заставу передається частка у статутному капіталі як об'єкт права власності учасника товариства. Так, законодавством встановлюється, що частка учасника не може бути відчужена, якщо це прямо встановлено статутом товариства, а також те, що учасник това-

риства має права продати чи іншим чином відступити свою частку у статутному капіталі одному або кільком учасникам цього товариства [10, с. 229]. Однак є такі обмеження цього права:

1) частка учасника не може бути відчужена, якщо це прямо встановлено статутом товариства;

2) учасники товариства користуються переважним правом купівлі частки пропорційно до розмірів своїх часток;

3) частка учасника може бути відчужена лише в тій частині, у якій її повністю сплачено, що може підтверджуватись свідоцтвом про сплату внеску до статутного капіталу товариства.

Підводячи підсумки цього питання необхідно підкреслити, що частка у статутному капіталі товариства може бути предметом застави, але при укладанні такого договору необхідно пересвідчитися, що статут товариства не містить заборони на укладання таких договорів і на відчуження частки взагалі, а також на момент укладання договору частка, що передається в заставу, сплачена у повному обсязі, та статутом не передбачена згода учасників та передачу частки у заставу [11, с. 774; 12, с. 128]. У випадку, коли така згода передбачена, то необхідно отримати письмову згоду всіх учасників товариства на передачу частки у заставу до укладання договору застави.

Ще одним проблемним питанням є звернення стягнення на заставлену частку за договором застави. Розглядаючи дане питання необхідно почати з того, що відповідно до ст. 20 Закону України «Про заставу» та ст. 24 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» звернення стягнення на заставлене майно може відбуватися за рішенням суду, третейського суду, на підставі виконавчого напису нотаріуса або у не судовому порядку [13, с. 938; 14, с. 672]. Щодо реалізації заставленого майна, на яке звернено стягнення, то воно проводиться державним виконавцем на підставі виконавчого листа, наказу господарського суду або виконавчого напису нотаріуса, якщо інше не передбачено договором.

Цікавим моментом та водночас проблемним є те, що законодавство України не містить чіткого механізму звернення стягнення на частку у статутному капіталі товариства у порядку виконавчого провадження. Поряд з тим діюче законодавство України не містить чіткого механізму звернення стягнення на частку у статутному капіталі товариства у порядку виконавчого провадження. Саме тому найчастіше фінансові установи при видачі кредиту та укладанні договору застави частки одночасно укладають договір відступлення заставленої частки, що набуває чинності у разі порушення заставодавцем своїх зобов'язань за кредитним

договором. Але навіть наявність належним чином оформленого договору відступлення частки у статутному капіталі не дає заставодержателю стовідсоткової гарантії того, що у разі порушення боржником своїх зобов'язань за кредитним договором заставодержатель зможе вільно здійснювати своє право власності на таку частку.

Проблемність даної ситуації пов'язана з неможливістю визначення моменту набуття заставодержателем права власності на заставлену частку. Однак, дійсно законодавство України не містить чіткого визначення моменту набуття новим учасником права власності на частку у статутному капіталі господарського товариства. По-перше, відповідно до ст. 334 Цивільного Кодексу України право власності на майно за договором виникає з моменту передання майна, якщо інше не встановлено договором або законом. По -друге, ч. 3 ст. 4 ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» встановлено обов'язковість проведення державної реєстрації змін до установчих документів господарського товариства у зв'язку зі зміною складу учасників такого товариства. По-третє, згідно ч. 5 ст. 89 ЦК України зміни до установчих документів юридичної особи, які стосуються відомостей, включених до єдиного державного реєстру, набирають чинності для третіх осіб з дня їх державної реєстрації.

3 урахуванням викладеного, необхідно підкреслити, що право власності на частку виникає у заставодержателя у момент, що обумовлений сторонами у договорі відступлення такої частки. Таким моментом може виступати момент підписання договору. Проте можливість здійснювати такі права як отримання дивідендів, приймання участі в управлінні товариством, можливість продажу частки третім особам, заставодержатель набуває з моменту державної реєстрації відповідних змін в установчих документах товариства. А така реєстрація може виявитися проблемою за відсутності згоди інших учасників товариства проводити загальні збори та реєструвати відповідні зміни.

Необхідно враховувати, що вартість частки значною мірою залежить від ефективності господарської діяльності товариства, від кількості та вартості активів такого товариства.

Варто звернути увагу ще на один недолік застави часток у статутному капіталі товариства. Надаючи кредит під заставу частки, банк безумовно бере до уваги імідж і репутацію товариства, частка у статутному капіталі якого передається

у заставу, та ринкову вартість такої частки [15, с. 633]. Вартість частки значною мірою залежить від ефективності господарської діяльності товариства, від кількості та вартості активів такого товариства. Проблема полягає у тому, що протягом дії кредитного договору заставодавець може відчужити всі активи товариства або значним чином збільшити статутний капітал товариства, що призведе до суттєвого зменшення ринкової вартості заставленої частки, втрати можливості контролю підприємства навіть у разі набуття такої частки кредитором.

3 метою попередження таких недобросовісних дій заставодавця у договорі застави варто передбачити заборону прийняття товариством будь-яких рішень щодо майна товариства або його статутного капіталу без попередньої письмової згоди заставодержателя. Найоптимальнішим варіантом вбачається застава частки у товаристві, що володіє активами, які в силу певних їх особливостей важко або неможливо відчужити (наприклад, такий актив, як право постійного користування земельною ділянкою).

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що обираючи заставу корпоративних прав як один із способів забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором, фінансовим установам необхідно мати на увазі, що предметом такого договору має бути саме частка у статутному капіталі товариства, а не корпоративні права. Також необхідно мати на увазі та дуже ретельно перевіряти обмеження, заборони, встановлені статутом товариства на укладання таких договорів.

У тому числі, необхідно підкреслити, що договір застави корпоративних прав є достатньо ризиковим договором, у зв'язку з тим, що заставодержатель ризикує, що такий договір може бути визнаний судом недійсним та на такі права неможливо буде звернути стягнення у майбутньому.

Ще одним важливим моментом є те, що частка у статутному капіталі товариства може бути предметом застави, але при укладанні такого договору необхідно пересвідчитися, що статут товариства не містить заборони на укладання таких договорів та на відчуження частки взагалі, а також на момент укладання договору частка, що передається в заставу, сплачена у повному обсязі, та статутом не передбачена згода учасників та передачу частки у заставу. У випадку, коли така згода передбачена, то необхідно отримати письмову згоду всіх учасників товариства на передачу частки у заставу до укладання договору застави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нижний С. В. До питання про правову природу застави / С. В. Нижний // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 2. – С. 104-110.
2. Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – С. 142.
3. Про акціонерні товариства : Закон України від 19.12.2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50. – С. 2432
4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №№ 13, 13-14, 15-16. – Ст. 112.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.
6. Кізлова О. С. Застава в цивільному праві (питання теорії) : моногр. / О.С. Кізлова. – Одеса : Фенікс, 2011. – 352 с.
7. Кізлова О. С. Застава в цивільному праві України (концептуальні засади та правова природа): дис. ... д-ра. юрид. наук / О.С. Кізлова. – Одеса. – 429 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mydisser.com/ru/catalog/view/6/44/7759.html>
8. Кізлова О. С. Інститут застави в сучасних правових системах / О.С. Кізлова // Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. – Вип. 56. – 2010. – С. 30-33.
9. Зобов'язальне право України : Підручник / За ред. Є.О. Харитонов, Н. Ю. Голубевої. – К. : Істина, 2011. – 848 с.
10. Кізлова О. С. Стан дослідження категорії застави у цивілістиці / О.С. Кізлова // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2012. – Том XII. – С. 227-234
11. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. : Т.І. : [4-е вид., перероб. і доп.] / за ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 808 с.
12. Нижний С. В. Цивільно-правові проблеми оформлення договору застави / С. В. Нижний // Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції молодих вчених «Другі осінні юридичні читання» (14-15 листопада 2003 року). – С. 127-129.
13. Цивільний кодекс України : науково-практ. комент. [6-е вид., перероб. та доп.] / [Є.О. Харитонов, В. В. Завальнюк, І. М. Кучеренко та ін.] ; за заг. ред. Є.О. Харитонов, Н. Ю. Голубевої. – Х. : Одиссей, 2010. – 1216 с.
14. Цивільне право України : Підручник : В 2-х т. : Том 1 / За ред. д-ра юрид. наук, проф. Є.О. Харитонов, канд. юрид. наук Н. Ю. Голубевої. – Х. : ТОВ «Одиссей», 2008. – 832 с.
15. Цивільне та сімейне право України : підруч. / За ред. Є.О. Харитонов, Н. Ю. Голубевої. – К. : Правова єдність, 2009. – 968 с.

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИ ЗВЕРНЕННІ СТЯГНЕННЯ ЗА ДОГОВОРОМ ЗАСТАВИ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ**

У статті досліджуються питання визначення корпоративних прав та аналізуються положення чинного законодавства. Аналізуються проблемні питання застави корпоративних прав та їх особливості. У статті розглядаються та визначаються поняття частки статутного капіталу та її відмінність від корпоративних прав.

Ключові слова: застава, застава корпоративних прав, корпоративні права, частка статутного капіталу, договір застави корпоративних прав.

Берназ-Лукавецкая Елена Михайловна**ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРИ ОБРАЩЕНИИ ВЗЫСКАНИЯ ПО ДОГОВОРУ ЗАЛОГУ КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВ**

В статье исследуются вопросы определения корпоративных прав и анализируются положения действующего законодательства. Рассматриваются проблемные вопросы залога корпоративных прав и их особенности. В статье рассмотрено и определено понятие доли в уставном капитале, а также ее отличие от корпоративных прав.

Ключевые слова: залог, залог корпоративных прав, корпоративные права, доля в уставном капитале, договор залога корпоративных прав

Bernaz-Lukavetska Olena Mykhaylivna**PROBLEMATIC ISSUES IN FORECLOSURE UNDER COLLATERAL AGREEMENTS OF CORPORATE RIGHTS**

The article deals with the question of definition of corporate rights and analyzing the provisions of the current legislation. Problematic issues of corporate collateral rights and their features are analyzed. In the article the percentage of share capital and its difference from corporate right is determined.

Keywords: mortgage, pledge of corporate rights, corporate rights, the percentage of share capital, collateral contract of corporate rights.